

"התפללו למען נעמה" – קמפיין לוחמת המידע של רוסיה נגד ישראל¹

ורה מיכלין-שפיר ודניאל ראקוב² | 22 במאי, 2024

לפני מספר שנים נעצרה ברוסיה נעמה יששכר, מטיילת ישראלית. לכאורה היה זה מעצר מקרי אולם למעשה הוא היה חלק ממבצע השפעה רוסי על ישראל, ששילב מהלכים תקשורתיים (בישראל וברוסיה) ומאמצים לתכליות דיפלומטיות אסטרטגיות. במאמר מנותחת פרשת יששכר כקמפיין השפעה אינפורמטיבי-פסיכולוגי במסגרת לוחמת המידע הרוסית נגד ישראל. מוצג האופן בו הצליחו הרוסים להשפיע על סדר היום התקשורתי הישראלי, תוך שמירה על מרחב הכחשה. גם אם מבצע השפעה זה לא הביא לרוסיה את ההישגים שקיוותה להם ואף חזר אליה כבומרנג, נדרש ללמוד ממקרה זה על אודות הצורך לזהות בזמן אמת מבצעי השפעה כדי להתמודד עימם ככאלה.

מבוא³

ב־30 בינואר 2020 נחתה בישראל נעמה יששכר, תרמילאית ישראלית-אמריקנית בת 26. היא הייתה מלווה בראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו, שנסע במיוחד למוסקבה כדי להחזירה הביתה. המילים היחידות שהיא אמרה היו: "תודה... אני עדיין בהלם".⁴ ההלם שלה היה מובן. היא נעצרה באפריל 2019 בנמל תעופה במוסקבה בגין החזקת כמות מזערית של סמים,

¹ מאמר זה הינו חלק ממזכר העוסק בהשפעה והתערבות זרה כאתגר אסטרטגי, העתידי לצאת לאור בקרוב. המזכר כלל מאמרים הבוחנים את האתגר מנקודת מבט של יריבים (דוגמת רוסיה, איראן וסין), ודן בהיבטי אופן ההשפעה. כן תיכלל בו בחינת האתגר בשגרה וגם בעת שיבוש תהליכים דמוקרטיים, העמקת שסעים חברתיים, מערכות בחירות ואף מלחמה. המאמרים משקפים חיבור בין הבנות מערכניות לבין המדיניות הנדרשת כמענה בישראל וגם במדינות מערביות. המזכר מסכם פרויקט משותף של המכון למחקרי ביטחון לאומי והמכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין במרכז למורשת המודיעין (המל"מ).

² ד"ר ורה מיכלין-שפיר היא המנהלת האקדמית במכון Symposium לתקשורת אסטרטגית. לפני כן הייתה חוקרת ומרצה במכון לתקשורת אסטרטגית של קינגס קולג' לונדון. בשנים 2016-2020 הייתה עמיתת מחקר ב-INSS. ב-2010-2016 עבדה ד"ר מיכלין-שפיר במטה לביטחון לאומי, משרד רה"מ. סא"ל (מיל) דניאל ראקוב מתמחה במדיניות רוסיה במזרח התיכון ובתחרות בין המעצמות הגדולות באזור. הוא שירת יותר מ-20 שנה בצה"ל מרביתן באגף המודיעין. בשנים 2019-2021 שימש כעמית מחקר בתוכנית רוסיה במכון למחקרי ביטחון לאומי.

³ המחברים מבקשים להודות לדמיטרי אדמסקי, איתי ברון, יעקב פלוקוב, עופר פרידמן, דודי סימן-טוב, ילנה ב', ובעיקר לוורה סולז, על הערותיהם המעמיקות והצעותיהם החכמות. אנו אסירי תודה לבני משפחת יששכר, ולעיתונאים שסיקרו את הסיפור בישראל ועזרו לנו לשחזר את ציר הזמן של הפרשה ולשלוף פרטים חשובים. תודה גם לדניאלה צירולניק על הסיוע במחקר.

⁴ איתמר אייכנר ואיתי בלומנטל, נעמה יששכר בנתב"ג: 'תודה, בשוק מכל הסיטואציה', Ynet, January 30, 2020, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5669377,00.html>, accessed: 12 January 2024.

ונידונה ל-7.5 שנות מאסר. היא שוחררה לאחר משא ומתן ארוך ורם דרג - בין ראש הממשלה נתניהו לנשיא רוסיה ולדימיר פוטין.

האופי היחידתי של הפרשה והתפתחותה המהירה ממה שנראה לכאורה כעוד מקרה של אי-צדק ועד לפרשה פוליטית המעסיקה את הדרגים הגבוהים, עוררו שאלות מרובות. האם היה זה רק סיפור אנושי ומעורר הזדהות שמשך את תשומת לב התקשורת? או שאולי מדובר באירוע של לוחמת מידע רוסית, שבה שחקנים רוסים שונים פעלו בשיתוף ובתיאום רב-תחומי כדי להשפיע על התקשורת והשיח הציבורי בישראל ועל קבלת החלטות פוליטיות?

באמצעות ניתוח מקורות ראשוניים, בעיקר מערוצי תקשורת ישראלים מובילים (האתרים Ynet ו־mako) ומאתר החדשות הרוסי הממשלתי Russia Today - RT,⁵ מאמר זה מבקש לשפוך אור חדש על סיפורה של יששכר, וחושף את המקרה כמבצע השפעה אינפורמטיבי-פסיכולוגי רוסי בישראל שבו ערוץ RT מילא תפקיד מפתח. מבצע זה התרחש הרבה לפני שהשלטונות הישראליים זיהו את האיום שבהתערבות רוסית בתרנית בפוליטיקה הישראלית.⁶ המאמר יפרט כיצד ערוץ RT פעל בתיאום עם גופים ממשלתיים רוסיים אחרים, וכיצד האופן שבו סיקר את הסיפור סייע לרוסיה להפעיל לחץ על ישראל ולחלץ הישגים דיפלומטיים. בהמשך תוצג הגישה ההוליסטית של שחקני המדינה הרוסית כלפי מרחב המידע והתקשורת, ולפיה הסיקור התקשורתי (כולל שימוש בנרטיבים מניפולטיביים) נועד לקדם את האינטרסים של הקרמלין בזירה הבין־לאומית.

זהו הניסיון הראשון לבחון את פרשת יששכר כקמפיין השפעה אינפורמטיבי-פסיכולוגי במסגרת לוחמת המידע הרוסית. קודם למחקר זה, המקרה של יששכר מעולם לא נחקר בישראל או במקומות אחרים כקמפיין לוחמת מידע. בישראל הוא דווח כמקרה של סחיטה פוליטית, ויששכר תוארה כ"כלי במשחק" או "קלף מיקוח".⁷

⁵מאמר זה מסתמך על ממצאי המחקרים משלוש סקירות תקשורת מקיפות על סיקור פרשת יששכר, שנעשו על שני אתרי חדשות ישראליים בשפה העברית – Ynet ו-MAKO (המייעדים את עצמם לקהל הישראלי הרחב), ועל סקירה דומה על אתר ערוץ החדשות RT בשפה הרוסית. נוסף על כך חקרו המחקרים את הסיקור הכללי על יששכר ובורקוב בתקשורת הרוסית, העברית והאנגלית וברשתות החברתיות (מאז מעצרו של בורקוב בישראל בדצמבר 2015 ועד לשחרורה של יששכר בינואר 2020). הם גם ערכו ראיונות עם משפחתה של יששכר, עם עיתונאים שסיקרו את הסיפור בישראל ועם אנשי ציבור ישראליים לשעבר. חקר ההשפעה של פרשת יששכר בשיח ברשתות החברתיות הוא מעבר להיקף המחקר הנוכחי.

⁶ נדב איל, גורמי מודיעין בישראל דרשו מהרוסים: הפסיקו את מבצעי ההשפעה ברשת, *Ynet*, July 21, 2023.

<https://www.ynet.co.il/news/article/hks3ymd9h>, accessed: 12 January, 2024

⁷ליברמן, אסף, 2022. קלף מיקוח – הסיפור המלא מאחורי המעצר של נעמה יששכר, KAN-11, October 18, 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=wQ554jKQYeA&t=11s>, accessed: 12 January 2024. משפחת יששכר, על הסגרת ההאקרה: החלטת שר המשפטים לא אנושית, MAKO, October 30. https://www.mako.co.il/news-world/2019_q4/Article-53dfae6923e1e61027.htm, accessed: 12 January 2024. נעמה בדרך לחופש, MAKO, January 29. https://www.mako.co.il/news-world/2020_q1/Article-340db61f633ff61026.htm, accessed: 12 January 2024.

עקב היקפו המוגבל של המאמר, לא נוכל להגיב על התפקידים המורכבים ולעיתים הסותרים של השחקנים השונים המעורבים בפרשה זו. רוב הפעילויות הרוסיות והישראליות בנושא זה לא היו גלויות לציבור, והיה קושי לחקור אותן ולהסיק מהן מסקנות מבוססות. במאמר זה נמנענו מלדון בסבירות הגבוהה לקיומו של תיאום בין ערוץ RT לבין סוכנויות הביטחון השונות, מערכת המשפט ובתי המשפט ברוסיה, וכן עם המנהיגות הפוליטית במדינה, כפי שעולה מציר הזמן ומהדינמיקה של הפרשה. כמו כן בחרנו שלא לדון במעורבות של ארגונים דתיים כמו חב"ד והכנסייה הרוסית האורתודוקסית שמילאו תפקיד בפרשה. למרות זאת, די בהתמקדות בתפקיד של RT כדי להוכיח שפרשת יששכר היא דוגמה ללוחמת מידע רוסית בישראל.

המאמר מורכב מארבעה חלקים. בחלק הראשון תובא סקירה תיאורטית של המושג 'לוחמת מידע', ותוסבר המתודולוגיה שיושמה במחקר. לאחר מכן תוצג סקירה כללית של ציר הזמן למעצרים של יששכר ואלכסיי בורקוב (האקר רוסי שנעצר בישראל ומוסקבה תבעה להחליפו ביששכר), שבנו מחברי המאמר על בסיס מחקר בחומרים גלויים. החלק השלישי יתבסס על שחזור האירועים בחלקים הקודמים, ויצג ראיות אמפיריות לכך ששחקני מדינה רוסיים, ובתוכם RT, לקחו חלק במבצע לוחמת מידע מתואם. בחלק האחרון יובא דיון על השפעת המבצע על הנרטיבים הישראליים.

מסגרת תיאורטית ומתודולוגיה

הדיון האקדמי על המאמצים הרוסיים להוציא לפועל מבצעי מידע והשפעה, מושך תשומת לב רבה.⁸ מחקרים אלה מלמדים שבחשיבה האסטרטגית הרוסית, חלה מטמורפוזה גוברת בין מידע, יחסים בין-לאומיים וקונפליקטים.⁹ הם מתמקדים בהסברת האסטרטגיות, הדוקטרינות, הטכניקות והתכונות התרבותיות של מבצעי המידע הרוסיים. הפעילות הרוסית בתחום קיבלה

⁸ ראו מאמרים מאת עופר פרידמן ויעקב פלקוב בכרך זה, וכן של המחברים להלן.

Dmitry (Dima) Adamsky, *Cross-domain coercion: The current Russian art of strategy*, Paris: IFRI Security Studies Center, 2015. <https://books.google.co.il/books?id=T7PujgEACAAJ>, accessed: 12 January 2024. Fridman Ofer, 2020. 'Information war' as the Russian conceptualisation of strategic communications, *The RUSI Journal*, 165:1, 44-53, DOI: 10.1080/03071847.2020.1740494, accessed: 12 January 2024. Vera Tolz, Stephen Hutchings, Precious N. Chatterje-Doody, & Rhys Crilley, Mediatization and journalistic agency: Russian television coverage of the Skripal poisonings, *Journalism*, July 2020, <https://doi.org/10.1177/1464884920941967>, accessed: 12 January, 2024.

Rid Thomas, 2020. *Active measures: The secret history of disinformation and political warfare*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

⁹ Dmitry (Dima) Adamsky, From Moscow with coercion: Russian deterrence theory and strategic culture, *Journal of Strategic Studies*, 41:1-2, 2018 33-60, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01402390.2017.1347872>, accessed: 12 January 2024.

שמות שונים, כמו "לוחמה היברידית",¹⁰ "אמצעים אקטיביים",¹¹ "כפייה חוצת תחומים"¹² ו"לוחמת מידע".¹³

המאמר הנוכחי נוקט גישה מעט שונה, ומציע מסגרת תיאורטית המסבירה את הפעילות הרוסית במרחב המידע ואת התפקיד שממלא ערוץ RT, בתוך הסתמכות על מונחים רוסיים מקוריים.¹⁴ ברוסיה, הוויכוח על פעולות השפעה במרחב המידע עתיר מטפורות של מלחמה. המונח הפופולרי ביותר לתיאור פעולות כאלה הוא 'informatsionnaya voyna' או 'לוחמת מידע', שבמסגרתה נעשות פעולות של "השפעה אינפורמטיבית-פסיכולוגית" (informatsionno-psikhologicheskoye vozdeystviye). בהקשר הרוסי, מונחים אלה מתארים שילוב של שיטות צבאיות ולא צבאיות, שמטרתן להשפיע על הסביבה הפסיכולוגית-אינפורמטיבית של קהל היעד.¹⁵ לפיכך יבחן המאמר את המקרה של יששכר על רקע ההמשגה הטרימינולוגית הרוסית.

למיטב ידיעתנו, אין דוקטרינה רוסית פומבית רשמית של 'לוחמת מידע'. עם זאת מצאנו שמוסדות וסוכנויות רוסיים שונים המשיגו את הביטחוניזציה של תחום המידע. הכתיבה הרוסית

¹⁰ Clark Mason, 2020. Russian hybrid warfare. Washington DC: Institute for the Study of War, <https://www.jstor.org/stable/resrep26547.1>, accessed: 12 January 2024

¹¹ Rid Thomas, 2020. *Active measures: The secret history of disinformation and political warfare*. New York: Farrar, Straus and Giroux

¹² Dmitry (Dima) Adamsky, Deterrence à la Ruse: Its uniqueness, sources and implications. In: Osinga, F., Sweijis, T. (eds.) *NL ARMS Netherlands Annual Review of Military Studies* 2020. NL ARMS. T.M.C. Asser Press, The Hague https://doi.org/10.1007/978-94-6265-419-8_9, accessed: 12 January 2024

¹³ Jankowicz Nina, 2020. *How to lose the information war: Russia, fake news, and the future of conflict*. London and New York: I B Tauris

¹⁴ הפעילות של ערוץ RT קיבלה את מרבית תשומת הלב מצד חוקרי מדעי התקשורת שטענו כי את הקמפינים התקשורתיים הרוסיים יש לנתח בתוך המסגרת של חקר התקשורת הגלובלית. ראו:

Tolz, Vera, & Hutchings, Stephen & Chatterje-Doody, (2020). Precious, mediatization and journalistic agency: Russian television coverage of the Skripal poisonings. *Journalism* 22

הם ציינו שבשיח המערבי, המונח 'לוחמת מידע' נעדר תיאורטיזציה מספקת ונותר מוגבל בהסברת הפעילות הרוסית. ראו:

Kazakov, Vitaly, & Stephen Hutchings, (2019). Challenging the 'information war' paradigm: Russophones and Russophobes in online Eurovision communities. In M. Wijermars, & K. Lehtisaari (Eds.), *Freedom of expression in Russia's new media sphere* (pp. 137-158)

יתרה מזאת: מחקרים רבים על פעילות RT הביעו ספקות בנוגע ליכולת של הערוץ להגיע ולהשפיע על קהלים במדינות מערביות, שכן קהל הצופים שלו נותר שולי למדי.

Joshua Benton, How many people really watch or read RT, anyway? It's hard to tell, but some of their social numbers are eye-popping, *Niemanlab*, March 2, 2022. <https://www.niemanlab.org/2022/03/how-many-people-really-watch-or-read-rt-anyway-its-hard-to-tell-but-some-of-their-social-numbers-are-eye-popping/>, accessed: 1 March, 2024. Vera Tolz, Stephen Hutchings, Precious N. Chatterje-Doody, & Rhys Crilley, Mediatization and journalistic agency: Russian television coverage of the Skripal poisonings, *Journalism*, July 2020, <https://doi.org/10.1177/1464884920941967>, accessed: 12 January, 2024

¹⁵ Fridman Ofer, 2020. 'Information war' as the Russian conceptualisation of strategic communications, *The RUSI Journal* 165:1, 44-53, DOI: 10.1080/03071847.2020.1740494, accessed: 12 January 2024

בנושא ב־15 השנים האחרונות מתארת את לוחמת המידע כעימות רב־תחומי שבו התחומים הפוליטיים, הכלכליים, הדיפלומטיים והתקשורתיים שלובים זה בזה, ושחקני מדינה אזוריים וביטחוניים אמורים לשתף פעולה.

הסיפור החריג של נעמה יששכר

ב־9 באפריל 2019, יששכר הייתה בדרכה חזרה מהודו לישראל דרך מוסקבה,¹⁶ שם נאמר לה כי במטען שלה נמצאו 9 גרם של חשיש הודי. היא הואשמה בהחזקת סמים, עבירה שהוחמרה לאחר מכן להברחת סמים.¹⁷ בשלב זה, מנקודת מבט דיפלומטית ומשפטית לא היה שום דבר יוצא דופן במקרה. ישנם מאות מקרים של ישראלים שנכלאו בחו"ל בגין סמים ועבירות אחרות, מוצדקות יותר או פחות, ומערכת המשפט הרוסית ידועה כמחמירה וקפקאית במיוחד.¹⁸

באוגוסט 2019 ניסתה משפחתה של יששכר לפנות לממשלת ישראל באמצעות התקשורת כדי לקבל ממנה סיוע. התקשורת הישראלית הגדירה את המקרה כהתעללות של השלטונות הרוסיים בנערה צעירה, אך הסיפור לא הצליח למשוך תשומת לב רבה.¹⁹ עם זאת, מאחורי הקלעים, כבר החל להתרקם הרעיון להחליף אותה באזרח רוסי שנכלא בישראל. לפחות בשתי הזדמנויות שונות במהלך אוגוסט-ספטמבר 2019, אדם שכונה את עצמו בשם קונסטנטין בקנשטיין פרסם תגובות באתר MAKO, ובהן טען כי "הרוסים מוכנים להחזיר את יששכר עבור אלכסיי בורקוב" וכי "הילדה תחזור הביתה רק בתמורה לשחרורו של אזרח רוסי בשם אלכסיי בורקוב". בקנשטיין גם פנה באובססיות למשפחתה של יששכר בהצעות דומות. עיתונאים ישראלים גילו מאוחר יותר כי בקנשטיין הוא ישראלי דובר רוסית בעל רקע מפקפק, אשר ריצה בעבר עונש מאסר בגין הונאה באותו בית סוהר שבו בורקוב המתין להסגרה, ולכן יש סיכוי שהשניים נפגשו שם.²⁰

¹⁶ יששכר חזרה ארצה מטיול ארוך כחלק מקבוצה גדולה של תרמילאים. הדבר המוזר היחיד שהיא זכרה היה שבזמן שעלתה למטוס בהודו, היא הועברה מהטיסה שהזמינה מראש לטיסת מעבר מאוחרת יותר ממוסקבה לתל אביב, מה שהפריד אותה למעשה מהקבוצה. משיחה אישית עם בן משפחתה של יששכר.

¹⁷ חודש לאחר מכן, החמיר משרד התובע הכללי במוסקבה את העבירה מהחזקה לא חוקית של סמים (שהעונש עליה הוא עד שלוש שנות מאסר) להברחת סמים (עבירה שהעונש עליה הוא עד עשר שנות מאסר). «Ona ne znala, chto eto znachit — zaderzhaniye v Rossii». Istoriya Naamy Issakhar, kotoraya khotela vernut'sya v Izrail' so stykovkoy v Moskve, a okazalas' v SIZO po delu o kontrabande". ["She did not understand, what does it mean - being arrested in Russia". The history of Naama Issaschar, who wanted to get back to Israel by transit flight through Moscow, but got detained due to claims of drugs smuggling], *Mediazona*, October 10. <https://zona.media/article/2019/10/10/naama>, accessed: 12 January 2024.

¹⁸ פוקס, נינה, 2020. מאות ישראלים עדיין כלואים בחו"ל.

¹⁹ MAKO, January 30. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5669482,00.html>, accessed: 12 January 2024.

²⁰ כהן תום ועמית וולדמן, 2019. אם הישראלית העצורה ארבעה חודשים: מקווה שהמדינה תוציא אותה, לא נתנו לי להתקרב אליה, MAKO, August 15. https://www.mako.co.il/news-world/2019_Q3/Article-418b7bbe9959c61026.htm, accessed: 12 January 2024.

²⁰ ישראלית עצורה בכלא הרוסי,

בורקוב הוא אזרח רוסי שנעצר בישראל בדצמבר 2015 באשמת פשעי סייבר בארה"ב, והמתין להסגרה לארה"ב. בדיעבד, התגובות המקוונות של בקנשטיין היו אמורות להדליק נורה אדומה בישראל בנוגע למניעים פוליטיים אפשריים מאחורי מאסרה של יששכר, שבועות לפני שנתניהו ביקש מפוטין לשחרר אותה וקיבל דרישה רשמית להחליף אותה בבורקוב.²¹ אבל התגובות המעט מוזרות כנראה מעולם לא הגיעו לידיעת ממשלת ישראל, והתקשורת ומשפחתה של יששכר התעלמו מהן. יששכר נותרה אנונימית לציבור.

תשומת הלב הציבורית הישראלית הופנתה ליששכר באוקטובר 2019. ב־1 באוקטובר החל משפטה של יששכר ברוסיה. הוא כמעט לא דווח בתקשורת הישראלית, אבל העורך הבכיר של ערוץ RT ברוסית, דניאל לומקין, הקדיש כתבת מגזין ליששכר באתר האינטרנט הרוסי שלהם.²² שבוע לאחר מכן, ב־9 באוקטובר, פרסם לומקין כתבת מגזין נוספת, שהתגלתה כמכריעה לגורלה של יששכר. בכתבה השנייה לומקין התמקד בהאקר הרוסי הכלוא אלכסיי בורקוב. לומקין ראיין את קונסטנטין בקנשטיין (מי שפרסם את התגובות באינטרנט כמה חודשים קודם לכן), והציג אותו כידיד של בורקוב וכיוזם של חילופי האסירים האפשריים.²³

MAKO, August 20, 2019, https://www.mako.co.il/news-israel/2019_q3/Article-2fd3d9aa90eac61027.htm, accessed: 12 January, 2024; ליסה רוזובסקי, בר פלג ונעה לנדא, חבר של ההאקר הרוסי: פניתי למשפחת יששכר אחרי שנאמר לו על הקשר בין שני המקרים, *Haaretz*, October 11, <https://www.haaretz.co.il/news/law/.premium-1.7968356>, accessed: 12 January 2024.

²¹ לא ברור אם נתניהו וצוותו ידעו מראש, לפני שביקשו מפוטין לשחרר את יששכר, שתג המחיר לשחרור יהיה בורקוב. שנתיים לאחר האירועים, גורמים ישראליים מציגים גרסאות סותרות. היועץ לביטחון לאומי של נתניהו, מאיר בן שבת, טען ב־2022 כי הדרישה להסגיר את בורקוב לחוסיה, שנכרכה בגורלה של יששכר, הועלתה מצד עמיתיו הרוסים רק לאחר שנתניהו הביא את המקרה של יששכר בפני פוטין. רצף אירועים דומה תואר על ידי בכיר במשרד המשפטים הישראלי שעסק בהסגרתו של בורקוב לארה"ב: הוא לא שמע את השם נעמה יששכר לפני שנתניהו ביקש מפוטין לשחרר אותה. הנחת המחברים היא שאילו הגורמים הישראליים היו מבינים מראש שהרוסים ידרשו את בורקוב בתמורה ליששכר, נתניהו אולי לא היה מבקש מפוטין את המחווה ההומניטרית, וייתכן שהעניין היה נסגר ברמה הבירוקרטית. ליברמן, אסף, 2022. קלף מיקוח – הסיפור המלא מאחורי מעצרה של נעמה יששכר.

KAN-11, October 18, 2022, 21:10-21:33, 23:20-25:36, <https://www.youtube.com/watch?v=wQ554jKQYeA&t>, accessed: 12 January, 2024.

²² Lomakin, Daniil, 2019a. "Dazhe ne prokhdila rossiyskuyu tamozhnyu: inostranku podozrevayut v kontrabande narkotikov vo vremya stykovochного reysa" [In Russian. She didn't even go through the customs: Foreigner is suspected of drugs smuggling during the transit flight], *RT na Russkom*, October 1. <https://ru.rt.com/efhw>, accessed: 12 January 2024.

²³ Lomakin, Daniil, 2019b. «Arestovali po standartnoy skheme SShA»: zaderzhanny po amerikanskomu orderu rossiyanin chetyre goda sidit v tyur'me Izrailya [In Russian. Arrested in a standard USA scheme: Russian citizen detained due to an American request is sitting four years in an Israeli jail], *RT na Russkom*, October 9. <https://russian.rt.com/russia/article/675668-ssha-izrail-rossiyanin-ekstradiciya>, accessed: 12 January 2024.

בקנשטיין קונסטנטין

ישראלית עצורה בכלא הרוסי

כמאת 4 שנים אזרח רוסייה אלכסיי בורקוב נמצע בכלה הישראלי. מדינת ישראל ממש לא ממהרת להחזירו לרוסיה למרות אין סוף פניות ובקשות של גורמים ממשלתיים במוסקבה. הרוסים מוכנים להחזיר את הנעמה יששכר תמורת אלכסיי בורקוב!!! נכון לעכשיו ישראל לא עושה כלום בעניין הזה... סיבה היחידה שרוסיה לא משחררת את הנעמה -זה סירובה של ישראל להחזיר את בורקוב!! הפיתרון לא נמצע במוסקבה אלא בירושליים!! תיראו: <http://10tv.nana10.co.il/Article/?ArticleID=1179976>

21:52 | 20/08/19

הנב

פרשת נעמה יששכר - ציר זמנים

אפריל 2019	אוגוסט 2019	ספטמבר 2019	אוקטובר 2019	נובמבר 2019	דצמבר 2019	ינואר 2020
יששכר נעצרת ברוסיה	משפחת יששכר פונה לתקשורת אבל לא מצליחה לעורר את עניין הציבור בישראל	נתניהו מבקש מפוטין לשחרר את יששכר	1 באוקטובר - משפטה של נעמה בורקוב מוסגר יששכר מתחיל; RT לארה"ב מפרסמים כתבה ארוכה עליה	לאחר שלא הצליחה לקום ממשלה, מוכרז על בחירות נוספות בישראל	23 בינואר - פוטין נושא דברים בפורום השואה בירושלים, ונתניהו מלווה אותו במרבית ביקורו. שניהם נפגשים עם יפה יששכר ופוטין מבטיח לה ש"הכול יהיה בסדר".	
	החלטה סופית של בית המשפט העליון בישראל להסגיר את בורקוב לארה"ב	בחירות כלליות בישראל	9 באוקטובר - בערוץ RT מוזכר הרעיון להחליף את יששכר בבורקוב (פעם ראשונה ששמו של בורקוב מוזכר בכלי תקשורת כלשהו מאז 2016)	פרשת יששכר תופסת מקום מרכזי ביחסי רוסיה ישראל	נתניהו מבטיח להחזיר את נעמה יששכר	29 בינואר - פוטין מעניק חנינה לנעמה יששכר
	בקנשטיין טוען שרוסיה דורשת את בורקוב בתמורה לשחרור יששכר	מהלכים דיפלומטיים סביב דרישת רוסיה להחליף את בורקוב ביששכר	11 באוקטובר - פרשת יששכר-בורקוב בלב ויכוח ציבורי בישראל, בית המשפט ברוסיה דן את יששכר ל-7.5 שנות מאסר			30 בינואר - יששכר משתחררת, נתניהו מבצע גיחה בלתי מתוכננת למוסקבה כדי להביאה עימו לישראל

ב־11 באוקטובר 2019, יום גזר הדין של יששכר, החלה העיתונות הישראלית לדווח באופן אינטנסיבי על החלפה אפשרית בין יששכר לבורקוב, בתוך ציטוט הכתבה של לומקין בערוץ RT. ערוץ RT הוא רשת שידור רוסית בבעלות ממשלת רוסיה ובמימונה, המיועדת לקהל זר. RT נחשב למרכיב מרכזי בארגז הכלים של לוחמת המידע של המדינה הרוסית, חרף העובדה ששיטות כאלה אינן עולות בקנה אחד עם האתיקה העיתונאית.²⁴ בצוהרי אותו יום אישר משרד ראש הממשלה את מעורבותו של נתניהו במאמצים מאחורי הקלעים לסייע ליששכר, ורמז על סירובה של ישראל להחליף אותה בבורקוב (הודעה לעיתונות, 2019).²⁵ בהמשך אותו יום, נגזרו על יששכר 7.5 שנות מאסר. ישראל סירבה להחליף את יששכר בבורקוב, והוא הוסגר לארה"ב בנובמבר 2019. אבל, באופן מעניין, המשא ומתן לשחרורה של יששכר נמשך עוד כחודשיים לאחר מכן.

להצעה הרוסית לחילופי אסירים ולעונש הלא פרופורציונלי של יששכר הייתה השפעה יוצאת דופן על מרחב התקשורת בישראל. הם הציתו עניין חסר תקדים והתפרצות של אהדה כלפי יששכר. מ־11 באוקטובר 2019 ועד לשחרורה של יששכר מהכלא בינואר 2020, הפך המקרה לאחד הסיפורים המדווחים ביותר בתקשורת הישראלית. נתניהו ויריבו בני גנץ, שנקלעו למבוי סתום בפוליטיקה ולבחירות חוזרות ונשנות, התחייבו פומבית למאמצים לשחרר אותה, והסיפור תפס מקום מרכזי ביחסי ישראל-רוסיה במשך חודשים. בתוך שלל הדיווחים החדשותיים, כתבות המגזינים ויוזמות ציבוריות, היה גורם ישראלי רשמי בכיר שאף ביקש מהציבור "להתפלל למען נעמה".²⁶

חלק ניכר מהדיווח האינטנסיבי של התקשורת הישראלית על פרשת יששכר נוצר באופן טבעי, אולם ערוץ RT המשיך להשפיע על סדר היום התקשורתי הישראלי. כך למשל, כשהוא חורג מאמות מידה של אתיקה עיתונאית, ביקר כתב RT דניאל לומקין את יששכר בכלא. במהלך

²⁴ לקריאה נוספת בנושא ערוץ RT, ראו:

Mona Elswah, & Philip N. Howard, 'Anything that causes chaos': The organizational behaviour of Russia today (RT), *Journal of Communication*, Volume 70, Issue 5, October, Pages 623-645. <https://doi.org/10.1093/joc/jqaa027>, accessed: 12 January, 2024. Vera Michlin-Shafir, Dudi Siman-Tov, & Nofar Sha'ashu'a, *Rusia keMa'atsamat Meyda, Modi'in Halaha uMa'ase*, vol. 4, April 2019, accessed: 12 January, 2024. Vera Tolz, Stephen Hutchings, Precious N. Chatterje-Doody, and Rhys Crilley, Mediatization and journalistic agency: Russian television coverage of the Skripal poisonings, *Journalism*, July 2020, <https://doi.org/10.1177/1464884920941967>, accessed: 12 January, 2024.

²⁵ ההודעה לעיתונות אישרה כי נתניהו העלה את המקרה של יששכר בפני פוטין לפחות פעמיים - בפגישה בין השניים בסוצ'י ברוסיה ב־15 בספטמבר, ובשיחת טלפון בין השניים ב־4 באוקטובר. לפי התגובה המהירה ניכר כי הצד הישראלי היה מודע לבקשת ההחלפה הרוסית לפני הפרסום ב־RT, ניסה לטפל בנושא בערוצים דיפלומטיים, וראה זאת כסודי ביותר, כשהוא נמנע מלעדכן אפילו את משפחת יששכר.

An announcement by the Prime Minister's office considering Naama Issaschar, 2019. *Israeli Prime Minister's office spokesman*, October 11. https://www.gov.il/he/Departments/news/spoke_naama111019, accessed: 12 January 2024. Conversation with Issaschar's family member, 2020.

²⁶ אברהם, ירון וכרמל ליבמן, 2019. סירת להחזרת נעמה: לאחר ההקלטה - לחץ על ראשי המפלגות,

MAKO, October 13. https://www.mako.co.il/news-world/2019_q4/Article-cf9f1d57b81cd61027.htm, accessed: 12 January 2024.

הביקור הוא הסתיר ממנה את זהותו, והציג את עצמו כפעיל זכויות אדם.²⁷ לאחר מכן הוא פרסם תמונות של יששכר ותיאר כיצד היא "מתרגלת יוגה ולומדת רוסית".²⁸ העניין הרב ביששכר הניע את ערוץ 13 הישראלי לראיין את לומקין, שם הוצג שוב כ'פעיל זכויות אדם' שרוצה להביא "מסר אופטימי".²⁹ המחקר שלנו גילה כי יום בלבד לפני שפרסם את המאמר שלו על חילופים אפשריים בין יששכר לבורקוב,³⁰ מונה לומקין לחבר ב'וועדת הפיקוח הציבורית' - גוף בחסות ממשלתית רוסית, חברות שאפשרה לו לבקר את יששכר. הוא מונה לוועדה כחלק ממהלך טיהור ממשלתי, של החלפת פעילי זכויות אדם אמיתיים בנאמני משטר.³¹ לומקין ניסה ככל הנראה לסתור דיווחים בתקשורת הישראלית ולפיהם יששכר "מותשת ואינה יכולה יותר להחזיק מעמד"³² וסובלת מאיומים ומבידוד.³³

תשומת הלב של התקשורת הישראלית לפרשת יששכר הגיעה לשיאה בינואר 2020 כאשר הנשיא פוטין ביקר בירושלים כדי להשתתף בפורום השואה העולמי שציין את יום השנה ה-75 לשחרור מחנה ההשמדה אושוויץ. לפני ביקורו של פוטין פורסם כי הוא יפגש עם אמה של יששכר,³⁴ והדבר הוביל לסיקור לא פרופורציונלי של הביקור בתקשורת הישראלית שהתמקדה בגורלה של יששכר יותר מאשר בכל היבט אחר של הביקור. סביר להניח שפוטין החליט לחון

²⁷ רייבה ברסקי, אנה, 2019. עיתונאים התחזו לפעילי זכויות אדם, וראינו את נעמה יששכר: 'לא מאמינה שאני כזאת מפורסמת',

Maariv, October 23. <https://www.maariv.co.il/news/world/Article-725316>, accessed: 12 January 2024.

²⁸ Lomakin, Daniil, 2019c. «Nadeyus', oglaska pomozhet»: pravozashchitniki posetili v SIZO osuzhdennuyu za kontrabandu izrail'tyanku Naamu Issakhar [In Russian. I hope that publication will help: Human rights activists had visited the incarcerated Israeli Naama Issaschar convicted of drugs smuggling], *RT na Russkom*, October 22. <https://ru.rt.com/ek97>, accessed: 12 January 2024.

²⁹ זנדר, חן ורוני שצ'צ'נסקי, 2019. הפעיל שנפגש עם נעמה יששכר בכלא: 'מצבה טוב, היא עושה יוגה'.

Channel 13 TV, October 23. <https://13news.co.il/item/news/politics/state-policy/naama-activist-interview-916940/>, accessed: 12 January 2024.

³⁰ RT, 2019b. "Zhurnalists RT vklyuchën v sostav Obshchestvennoy nablyudatel'noy komissii" [RT journalist becomes a member of the public observatory commission], *RT na Russkom*, October 8. <https://ru.rt.com/eh1q>, accessed: 12 January 2024.

³¹ Editorial, 2019. New membership of Moscow, Moscow region and Saint-Petersburg public observatory commissions excludes several human rights activists, who visited detained political prisoner". [In Russian. В новый состав ОНК Москвы, Подмосковья и Петербурга не вошли несколько правозащитников, навещавших в СИЗО политзаключенных], *Novaya Gazeta*, October 8. <https://novayagazeta.ru/news/2019/10/08/155967-v-novyy-sostav-onk-moskvy-podmoskovya-i-peterburga-ne-voshli-neskolko-pravozaschitnikov-naveschavshih-v-sizo-politzaklyuchennyh>, accessed: 12 January 2024.

³² לביא, נועה, 2019. נעמה יששכר בביקור אמה בכלא: מודה 'על כל התמיכה', *YNET*, October 14. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5607096,00.html>, accessed: 12 January 2024.

³³ רססקין, ניב, 2019b. מי מאיים על יפה יששכר? סירבתי להצעה וקיבלתי הודעה שטלטלה אותי, אני מפחדת, *MAKO*, November 17. <https://www.mako.co.il/tv-morning-news/articles/Article-ad943f99f187e61027.htm>, accessed: 12 January 2024.

³⁴ Putin v Izraile vstreetsya s mater'yu osuzhdennoy v Rossii Issakhar [Putin will meet in Israel the mother of Issaschar, who was convicted in Russia], *RT na Russkom*, January 22, 2020. <https://ru.rt.com/f8d1>, accessed: 12 January 2024.

את יששכר עוד טרם ביקורו בישראל, אך דחה את המהלך עד לאחר הפורום.³⁵ בפורום קיבל פוטין יד חופשית להציג נרטיבים רוסיים פוליטיים על מלחמת העולם השנייה,³⁶ ומעוררי מחלוקת בעיני מנהיגי מזרח אירופה (הנשיא הפולני סירב להשתתף, ונשיא אוקראינה נשאר בחוץ).

שבוע לאחר מכן, חנן פוטין את יששכר, ונתניהו טס למוסקבה כדי ללוות אותה הביתה. גורמים רשמיים רוסיים וישראליים טענו כי יששכר קיבלה חנינה מטעמים הומניטריים, אך דיווחים טענו כי הושגה עסקה בין שתי המדינות. לכאורה, הדבר המרכזי שישראל נתנה בתמורה היה לסייע לרוסיה בתביעת הכנסייה הרוסית-אורתודוקסית לבעלות על כנסיית אלכסנדר נבסקי בירושלים - האתר הרוסי-אורתודוקסי הנוצרי הקרוב ביותר לקבר הקדוש, ואשר למורת רוחה של מוסקבה, היה בשליטת עמותה נוצרית גרמנית.³⁷ על פי הדיווחים, ויתורים נוספים כללו את תמיכתה המרומזת של ישראל בנרטיב הרוסי על מלחמת העולם השנייה, כפי שאפשר היה לראות בפורום השואה העולמי, וסיוע לקרמלין בסיקור תקשורתי חיובי של ביקור פוטין בישראל. כך הפך המקרה של יששכר למנוף יעיל שקידם מטרות פוליטיות חשובות לרוסיה.

לוחמת המידע של רוסיה בישראל

המחקר מצא ארבעה היבטים שבהם הפעילות של שחקנים רוסיים בפרשת יששכר הגיעה לכדי התערבות מניפולטיבית וחתרנית במרחב המידע הישראלי, עם דפוסים של 'לוחמת מידע'.

חטיפת סדר היום התקשורתי בישראל

ראשית, אחד הממצאים המובהקים מהסקירה התקשורתית שעשינו, היה הקפיצה בערך החדשותי של הסיפור בישראל בעקבות הכתבה בערוץ RT שקישרה בין יששכר לבורקוב. קודם לדיווח ב־RT, גילתה התקשורת הישראלית עניין מועט ביששכר. בין מעצרה ב־9 באפריל

³⁵ במהלך פגישתו של פוטין עם יפה יששכר, שנכחו בה גם נתניהו והפטריארך היווני-אורתודוקסי של ירושלים, הבטיח פוטין ליפה יששכר כי העניין ייפתר, באומרו "הכול יהיה בסדר"; אברהם, ירון ויאיר שרקי, 2020. בדרך לשחרור נעמה. פוטין אמר בהצהרה לתקשורת: "יהיה בסדר", MAKO, January 2020. https://www.mako.co.il/news-israel/2020_q1/Article-472c58db5b1df61026.htm, accessed: 12 January 2024.

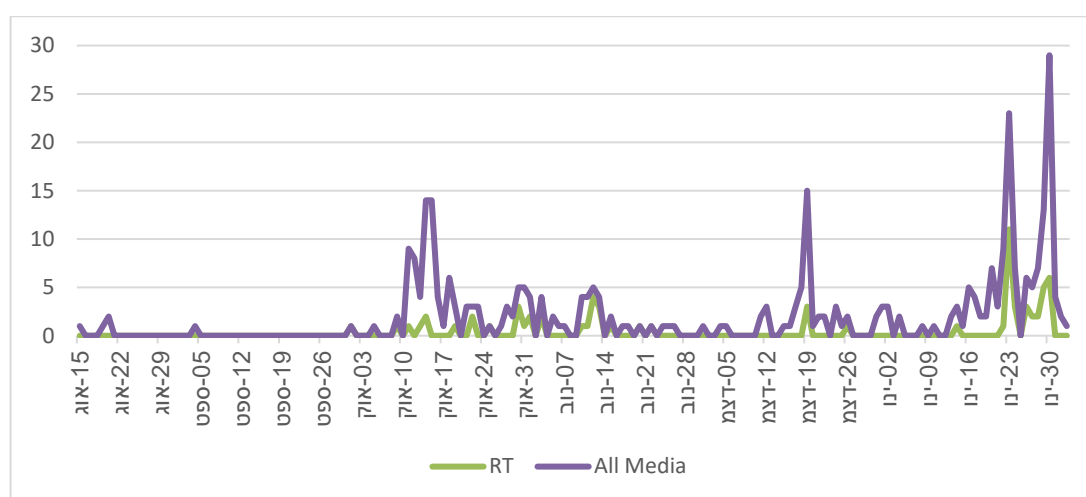
³⁶ TOI Staff, 2020. Yad Vashem apologizes for distortions favoring Russia at Holocaust forum, *The Times of Israel*, February 3, 2020. <https://www.timesofisrael.com/yad-vashem-apologizes-for-distortions-favoring-russia-at-holocaust-forum/>, accessed: 12 January 2024.

³⁷ אייכנר, איתמר, 2020b. רגע האמת של נעמה יששכר: מה הרוסים רוצים?, *ynet*, January 22. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5664164,00.html>, accessed: 12 January 2024. נעמה על מטוס ראש הממשלה: אלה המחזות שניתנו לרוסים, *ynet*, January 30. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5669208,00.html>, accessed: 12 January 2024. קלף מיקון - הסיפור המלא מאחורי מעצרה של נעמה יששכר,

KAN-11, October 18, 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=wQ554jKQYeA&t>, accessed: 12 January 2024.

2019, ועד ליום שבו התפרסמה בישראל הידיעה על הצעת ההחלפה ב־11 באוקטובר 2019, יששכר כמעט לא הוזכרה בכלי תקשורת מובילים בישראל.

הכתבה בערוץ RT שקישרה בין יששכר לבורקוב השפיעה בבירור על מרחב התקשורת הישראלי. מכיוון שהסיפור המקורי ב־RT פורסם ברוסית, חלפו כ־48 שעות עד שהחדשות חדרו למרחב התקשורת הישראלי, המתנהל ברובו המוחלט בעברית.³⁸ עם זאת, מבוקר 11 באוקטובר ועד לשחרור נעמה יששכר, דיווחה עליה התקשורת הישראלית כמעט מדי יום. בשבוע שלאחר הידיעה על החלפה אפשרית, פרסם אתר MAKO 33 דיווחים על יששכר, ואתר Ynet פרסם 25 (ראו תרשים). למרבה הסמליות, רק לאחר שאתר Ynet פרסם על הקשר לכאורה בין יששכר לבורקוב, הוא יצר תגית חדשות עם שמה – אות שרק בשלב זה היא הפכה לידיעה ראויה לתיוג

תרשים 1. הגרף מראה כיצד משכה פרשת יששכר את תשומת לב התקשורת הישראלית רק בתגובה לסיקור בערוץ RT

העלייה הברורה בדיווחים התקשורתיים על יששכר יכולה הייתה להיות נסיבתית (פרשנות ישראלית לדיווחים ב־RT כאילו מדובר בבקשה רוסית רשמית להחלפה). אולם ערוץ RT לא עסק בסיפור הזה לפני כן, וקשה לחשוב שהסיבה לסיקור המעמיק שלו היא שמדובר בסיפור בעל ערך חדשותי. זה נראה יותר כניסיון להפנות את תשומת הלב הציבורית לאירוע שעד לאותו זמן היה שולי. מבט מקרוב חושף שורה ארוכה של פעולות מניפולטיביות נוספות מצד ערוץ RT, המבססות את הטענה שתפקיד הערוץ בפרשה היה לסייע למבצע מידע.

³⁸ ערוץ RT פרסם לראשונה על ההחלפה ב־9 באוקטובר, אך עברו 48 שעות עד שהחדשות התפרסמו בישראל. כנראה בגלל שהסיפור פורסם באתר השפה הרוסית של RT. אף שבישראל יש קהילה גדולה של דוברי רוסית, העברית שולטת במרחב התקשורת המקומי ויש רק קומץ עיתונאים בולטים דוברי רוסית. ב־10 באוקטובר פרסם RT גרסה קצרה יותר של הסיפור באתר האינטרנט שלו בשפה האנגלית, ובבוקר למחרת, ב־11 באוקטובר, יצא הסיפור בתקשורת הישראלית. 'I'm an average man': Russian man faces extradition from Israel to the US on hacking charges, October 10. <https://on.rt.com/a34m>, accessed: 12 January 2024.

התרמילאית וההאקר – שני קורבנות שווים

ההיבט השני הוא המניפולציה שביצע RT על סדר היום התקשורתי כאשר השתמש באותם מונחים כדי למצב את בורקוב ויששכר כקורבנות דומים של אי־צדק משפטי. תיאור מפורט של התלונות של בורקוב הוכיח את החיבור המלאכותי והכמעט אקראי בין שני המקרים. RT ושגרירות רוסיה בתל אביב טענו כי בורקוב הוא "אדם נורמטיבי" שהסיכוי היחיד שלו לצדק הוא "בתקווה לחילופי אסירים" עם יששכר, שכן הוא נפל קורבן לעוול משפטי בדיוק כמוה.³⁹

המניפולציה הייתה בעצם השוואת שתי מציאויות משפטיות שונות מאוד. יששכר הואשמה בפשע שלא הייתה לה דרך לבצע (לא ייתכן שרצתה להבריח סמים לרוסיה, משום שמלכתחילה לא התכוונה להיכנס למדינה). בורקוב היה נתון במשך שנים לחקירה של לשכת החקירות הפדרלית של ארה"ב בגין מספר רב של הונאות וגנבות מקוונות, שהסתכמו ב־20 מיליון דולר. הראיות נגד בורקוב נבחנו על ידי כמה בתי משפט בישראל ונמצאו עומדות ברף המשפטי.⁴⁰ פרטים אלה, שהושמטו מהדיווחים של RT, יצרו מראית עין מטעה שלפיה בורקוב ויששכר הם קורבנות דומים. בכך סייע ערוץ RT לנרמל את המעצר השרירותי שביצעה ממשלת רוסיה.

מרחב הכחשה למעורבות של ממשלת רוסיה

נקודה שלישית - המקורות והאופי של הצעת חילופי יששכר-בורקוב הוצגו גם בצורה מניפולטיבית על ידי ערוץ RT, שטען כי היוזמים והלוביסטים להחלפה הם בני משפחתו וחבריו של בורקוב. כך למשל, הם ראינו את אחותו של בורקוב, נטליה, ואת חברו לכאורה - קונסטנטין בקנשטיין האניגמטי, שפרסם את התגובות באינטרנט באוגוסט-ספטמבר. לדבריהם, הם היו היוזמים לרעיון ההחלפה ופעלו לקדם אותו באופן עצמאי.⁴¹ המסגור הכוזב היה שמדובר בחילופי אסירים על רקע הומניטרי, אף שאין ספק שערוץ RT ידע שההחלפה היא יוזמה של ממשלת רוסיה, ושהיא דומה הרבה יותר לאירוע לקיחת בני ערובה, שכן אזרחית מוחזקת

³⁹ Lomakin, Daniil, 2019b. «Arestovali po standartnoy skheme SShA»: zaderzhanny po amerikanskomu orderu rossiyanin chetyre goda sidit v tyur'me Izrailya [In Russian. Arrested in a standard USA Scheme: Russian citizen detained due to an American request is sitting four years in an Israeli jail], *RT na Russkom*, October 9. <https://russian.rt.com/russia/article/675668-ssha-izrail-rossiyanin-ekstradiciya>, accessed: 12 January 2024

⁴⁰ Israeli Supreme Court of Justice, 2019. Case 7272/19, Aleksei Burkov neged sar hamishpatim vehahyoetz hamishpati lamememshela, [In Hebrew. Alexei Burkov against the minister of justice and attorney general], November. <https://supremedecisions.court.gov.il/Home/Download?path=HebrewVerdicts%5C19%5C720%5C072%5Cv05&fileName=19072720.V05&type=4>, accessed: 12 January 2024

⁴¹ Lomakin, Daniil, 2019b. «Arestovali po standartnoy skheme SShA»: zaderzhanny po amerikanskomu orderu rossiyanin chetyre goda sidit v tyur'me Izrailya. [In Russian. Arrested in a standard USA scheme: Russian citizen detained due to an American request is sitting four years in an Israeli jail], *RT na Russkom*, October 9. <https://russian.rt.com/russia/article/675668-ssha-izrail-rossiyanin-ekstradiciya>, accessed: 12 January 2024

במעצר ושחרורה מובטח רק אם הדרישות שמציבה המדינה יתקבלו. בכך הסתיר הערוץ את התפקיד שמילאה ממשלת רוסיה ביוזמת הבקשה, ואפשר לקרמלין מרחב הכחשה.

בערוץ RT ידעו מי המקור האמיתי לעסקה מכיוון שסביר להניח שגורמים רוסיים תדרכו את הצוות העיתונאי. אנו מסיקים זאת מהעובדה שבאוקטובר 2019, גורמים ישראליים ורוסיים רשמיים היו המקורות המהימנים היחידים שידעו על רעיון ההחלפה. לא סביר שהגורמים הישראליים חלקו את המידע עם RT, מכיוון שהם שמו זאת בסוד אפילו ממשפחתה של יששכר. לעומת זאת, לגורמים הרוסיים היו הידע, המוטיבציה, והגישה ל־RT כדי לפרסם את הסיפור באותה עת (48 שעות לפני גזר הדין של יששכר) לצורך הפעלת לחץ על ישראל. אין פסול בכך ש־RT יפרסם סיפור כל כך מסקרן מבלי לחשוף את מקורותיו או בכך שגורמים רוסיים הדליפו את הסיפור בעיתוי שהיה נוח להם להפעלת לחץ על ישראל. הבעיה היא בהחלטה של RT לפרסם טענה שקרית לגבי מקור המידע.

בניגוד לנרטיב של RT, בקנשטיין לא היה בעמדה לקדם עסקה בין ישראל לרוסיה. הנרטיב של RT גם לא עלה בקנה אחד עם התגובות המוקדמות שפרסם בקנשטיין באתר MAKO, ועם פנייתו למשפחת יששכר, שם טען כי "הרוסים" מעוניינים בהחלפה וכי יששכר מוחזקת בשבי ברוסיה.⁴² לא רק הסתירו את המקורות שלהם (שזה נוהג עיתונאי מקובל), אלא קידמו גרסה שקרית של המציאות, המסווה את המעורבות הממשלתית באירוע ואת העובדה שרוסיה ניסתה למנף את מאסרה של יששכר נגד ישראל, כפי שאישרו בכירים ישראלים.⁴³

האקטיביסט דניאל והעיתונאי לומקין

והנקודה הרביעית: תקרית שבה היה מעורב לומקין, הכתב מ־RT, מעלה חשד נוסף שהוא פעל להשפיע על השיח התקשורתי הישראלי ולהפעיל לחץ נוסף על ממשלת ישראל. התנהגותו של לומקין מצביעה על אפשרות לפעולה מדינתית, שנועדה להשפיע על מרחב המידע הישראלי. לומקין קיבל אישור מממשלת רוסיה לבקר את יששכר בכלא, והגרסה שלו לאירועים לא הייתה נאמנה לאמת אלא נוחה למדינה הרוסית. יתרה מזאת: מאחר שלא חקר את יששכר, לא הייתה לו סיבה להסתיר ממנה את השתייכותו ל־RT. לכן מדובר בדפוס פעולה שדומה יותר לקמפיין השפעה שבו לומקין הונה את יששכר ואת העיתונאים הישראליים, כדי להפיץ מידע כוזב שמחמיא למערכת הכליאה הרוסית.

Landau, Noa, Bar Peleg, & Josh Brainer, 2019. 'Disproportionate' sentence for Israeli-American after Russian request to release hacker denied. *Haaretz*, October 11. <https://www.haaretz.com/israel-news/premium-israeli-source-moscow-pressed-to-release-hacker-in-exchange-for-detained-israeli-1.7967753>, accessed: 12 January 2024
MAKO, רסקין, נוב, 2019. אחותה של נעמה יששכר הכלואה ברוסיה: הילדה מתמוטטת. היא איבדה את התקווה. זה סיט, *MAKO*, September 4 <https://www.mako.co.il/tv-morning-news/articles/Article-a53834871bafc61027.htm>, accessed: 12 January 2024

⁴³Lieberman, 26:50-29:50.

נוזק תדמיתי לרוסיה – האם לוחמת מידע יכולה להפוך לבומרנג?

לבסוף, יש לשקול גם את המגבלות של קמפיין מידע כזה. לאחר שערוץ RT סייע לממשלת רוסיה לבסס מרחב הכחשה, הוא גם הציג את החנינה שנתן פוטין ליששכר כמחווה נדיבה והומניטרית. לאחר שבורקוב הוסגר, הדיווח של RT על המקרה פחת משמעותית. RT שבו וחידשו את הסיקור על יששכר סביב ביקורו של פוטין בישראל בינואר 2020. בדיווחים על החנינה הדגיש ערוץ RT כי החנינה הצפויה היא מחווה של פוטין, ותיקון לעונש החמור מדי של בית המשפט הרוסי.⁴⁴ פוטין הגיב על שתי הנקודות הללו בהסבר שנתן לחנינה, שתואר ב־RT כ"נובע מעקרונות הומניטריים".⁴⁵ פוטין תיאר את יששכר כ"בת מזל", ושב והדגיש את גישתו הרחומה כלפיה.⁴⁶

כאשר בוחנים את האפקט של קמפיין ההשפעה של RT על מרחב התקשורת הישראלי - מדובר בהצלחה מעורבת. מצד אחד הוא עזר למקסם את הלחץ על ישראל בתקופה רגישה מבחינה פוליטית, והניב כמה תשואות חשובות עבור הקרמלין. מנגד, רוסיה ספגה נזק תדמיתי בישראל. השיח התקשורתי הישראלי סביב יששכר התפתח סביב אחד הנרטיבים החשובים ביותר לחברה הישראלית - שיח שבויים/בני ערובה, שברוח האמירה הצבאית, מצהיר כי "לא משאירים אף אחד מאחור". בעקבות הקישור שעשו ב־RT בין יששכר לבורקוב, יששכר תוארה כ"שבוייה", מה שיצר פרץ של תמיכה בה ובמשפחתה. כך למשל, מדור הסלבריטאים של Ynet דיווח על תמיכתם של סלבריטאים ישראלים ביששכר תחת הכותרת "אסור לנו לנטוש אותה".⁴⁷ גם נתניהו הדהד את השיח הזה במכתב פומבי ליששכר: "איננו מפקירים אף אדם לגורלו".⁴⁸ אלא שבד בבד הוצג פוטין כנבל אשר 'תופס בני ערובה'. קישורים כאלה גרמו נזק תדמיתי לרוסיה בישראל.

נוסף על כך המסגור של RT את החילופים כמעשה הומניטרי לא הצליח לייצר תמיכה לעסקה. אף שהאדהדה הציבורית הייתה נתונה בעיקר ליששכר ומשפחתה, הציבור התנגד לדרך פעולה שהסתכנה בהכעסת בעלת בריתה הקרובה ביותר של ישראל, ארה"ב, ואין להתפלא מכך.

⁴⁴ Shimayev, Roman, 2020. «Rukovodstvuyas' printsipami gumannosti»: Putin pomiloval izrail'tyanku Naamu Issakhar [Guided by the principles of humanity: Putin has pardoned the Israeli Naama Issaschar], *RT na Russkom*, January 29. <https://ru.rt.com/fac7>, accessed: 12 January 2024

⁴⁵ Yudenich, Marina, 2020. Pro miloserdiye [About mercy], *RT na Russkom*, January 23. <https://ru.rt.com/f80c>, accessed: 12 January 2024

⁴⁶ אייכנר, איתמר ואברמוב, אתי, 2020. נשיקה מנתניהו: נעמה יששכר עלתה למסוס לישראל, *Ynet*, January 30. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5669172,00.html>, accessed: 12 January 2024

⁴⁷ פרוים יוני, 2019. הסלבים מתגייסים למען נעמה יששכר: אסור לנו לזנוח אותה, *Pnai Plus (Ynet Group)*, October 15. <https://pplus.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5607531,00.html>, accessed: 12 January 2024

⁴⁸ אייכנר, איתמר, 2020. נתניהו במכתב לנעמה: איננו מפקירים אף אדם לגורלו, *Ynet*, January 13, 2020. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5659066,00.html>, accessed: 12 January 2024

השותפות האסטרטגית של ישראל עם ארה"ב היא ככל הנראה שיח פוליטי חזק ומבוסס בישראל.

סיכום ומסקנות

פרשת יששכר היא דוגמה מוקדמת יחסית, אך חשובה, לשיטת הפעולה המתעצמת של משטר פוטין, שמרשה לעצמו לאסור אזרחים זרים על אדמת רוסיה, ולהשתמש בהם כבני ערובה כדי למנף עסקאות של תן וקח בעלות חשיבות פוליטית. מעצרים שרירותיים נוספים של אזרחי ארה"ב על ידי השלטונות הרוסיים שזכו לסיקור גבוה, כללו בין היתר את איש העסקים פול ווילן, את שחקנית הכדורסל בריטני גרינר (ששוחררה בתמורה לסוחר הנשק הרוסי ויקטור בוט), ואת עיתונאי הוול סטריט ז'ורנל אוון גרשקוביץ.⁴⁹ תחום המידע ממלא תפקיד בולט בשיטת הפעולה הרוסית, שכן לחץ ציבורי בבית הוא חיוני כדי שאזרחים רגילים שנכלאו על ידי השלטונות הרוסיים, ייחשבו כזכאים להתערבות פוליטית ולעסקאות חילופים בדרגים הגבוהים.

המקרה של נעמה יששכר אומנם לא נחשב בתחילה כמבצע מידע, אבל ההגדרה ההוליסטית הרוסית של מהי לוחמת מידע מציעה אחרת. התפיסה הרוסית את מרחב התקשורת כזירה של ביטחוניזציה מאפשרת לרוסיה להשתמש בשחקנים שונים, ובראשם ערוץ התקשורת RT, כדי להשפיע על השיח הציבורי הישראלי ללחוץ על ממשלת ישראל להיכנס למשא ומתן עם הקרמלין.

מאמר זה שרטט את קווי המתאר של הקמפיין האינפורמטיבי-פסיכולוגי של רוסיה בישראל, ולפיו המאסר והשחרור של נעמה יששכר שימשו את ערוץ RT (גוף תקשורת בבעלות והפעלה של ממשלת רוסיה) לקדם את מטרות המדינה הרוסית. בעזרת המסגרת המושגית של לוחמת מידע, עקבנו אחר האופן שבו סוכנות ידיעות רוסית אזרחית בחסות המדינה, מנפחת פרשה מעבר למידותיה, וגורמת לה לכבד ביחסי רוסיה-ישראל ובפוליטיקה הפנימית הישראלית במשך חמישה חודשים. ערוץ RT אפשר לקרמלין את הגמישות והתמרון להפעיל לחץ על ממשלת ישראל והחברה הישראלית. המשמעות היא שגם לנוכח ההתנגדות הישראלית לשחרור בורקוב בתמורה ליששכר, הלחץ הרוסי על ישראל נמשך, והביא בסופו של דבר לפשרות ישראליות מול הקרמלין.

התרומה של המחקר לדיון הנוכחי על מבצעי ההשפעה הרוסיים היא רבת היבטים: ראשית, המחקר מוסיף את הדוגמה המעניינת של המאמץ הפסיכולוגי-אינפורמטיבי הרחב והמגוון של רוסיה, שלא זכתה למספיק תשומת לב בהקשר של יחסי רוסיה-ישראל. שנית, פרשת יששכר הייתה צריכה להוות תמרור אזהרה מוקדם לממשלת ישראל ולרשויות הישראליות, לכך

⁴⁹ Bertrand, Natasha, Lillis, Katie Bo, & Hansler, Jennifer. US proposal to Russia to free Whelan and Gershkovich included swapping a number of suspected Russian spies, sources say, *CNN*, December 5, 2023; <https://edition.cnn.com/2023/12/05/politics/state-department-whelan-gershkovich-proposal/index.html>, accessed: 12 January 2024.

שהיחסים עם רוסיה עומדים לקבל תפנית שלילית. היחסים הורעו בשנת 2022, לאחר פלישת רוסיה לאוקראינה, ועוד יותר מאז אוקטובר 2023, לאחר שהקרמלין אימץ את הנרטיב של חמאס במלחמת עזה. אפשר לצפות להתדרדרות נוספת ביחסים, ועל ישראל לנקוט אמצעים מתאימים כדי להתמודד עם האיום.

ונסיים בתרומה האחרונה של מאמר זה: הוא מפנה את תשומת הלב לחוסר המוכנות הישראלית למבצעי ההשפעה של רוסיה. ישראל מאחרת להגיב מבחינת היערכות להתמודדות עם האופי ההוליסטי של לוחמת המידע הרוסית.⁵⁰ בהקשר זה ברצוננו להדגיש כי אף שמדינות מערביות רבות חסמו את שידוריו לאחר הפלישה הרוסית לאוקראינה, ערוץ RT עדיין פועל בחופשיות באזורים רבים בעולם, כולל בישראל, וכך גם עוד ערוצי חדשות רוסיים שבשליטת הממשלה הרוסית. כך שבישראל, ערוץ RT עדיין יכול לקחת חלק במבצעי ההשפעה במסווה של כלי תקשורת. הדבר מעמיד את ישראל בסכנה להשפעה רוסית חתרנית. לאור זאת, על ישראל לפתח גישה אסטרטגית משלה להתמודדות עם מבצעי ההשפעה החתרניים של שחקנים רוסיים ואחרים, ולהילחם בהם באופן שמשלב ממשלה וחברה אזרחית. תהליך כזה יהיה כרוך בלמידה, בחינת המדיניות הקיימת וכיול מחדש של משאבים ומאמצים, ויש להתחיל בו בהקדם האפשרי.

⁵⁰לוקוב יעקב, 2023. לוחמת מידע רוסית במלחמה באוקראינה, The institute for the research of the intelligence methodology, Israel. <https://www.intelligence-research.org.il/post/influence-russia-ukraine>, accessed: 12 January 2024.